

УДК 81'253+811.111+008

О. В. Пеліна

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЯКІСНОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕОНІМНО-ПРАГМАТОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено вивченню особливих чинників відтворення українських власних назв на позначення об'єктів і предметів духовної та матеріальної культури під час їх перекладу англійською мовою. Описано труднощі, що виникають при перекладі даних розрядів онімної лексики сучасної української мови, в контексті англомовної лінгвокультурної комунікації. Зроблено аналіз варіативності і частотності використання різних перекладацьких способів відтворення українських артіонімів, бібліонімів, документаонімів, геортонаімів, порейонімів, фалеронімів, хрематонімів і хрононімів.

Ключові слова: чинники перекладу, способи перекладу, ідеонім, прагматонім.

Пропріальна лексика різних типів утворює значну частину словникового складу будь-якої мови. Національно-забарвлені власні назви віддзеркалюють історію, традиції, побут, релігію і культуру країни або народу, до мови яких вони належать. З розширенням міжетнічних контактів роль перекладу постійно зростає, а мистецтво перекладу вдосконалюється, тому проблема адекватного відтворення власних назв при перекладі з однієї мови на іншу була і залишається актуальним завданням перекладачів.

Актуальність даного дослідження викликана зростанням інтересу перекладознавчої науки до перекладу імен і власних назв з української мови на іноземні взагалі та відсутністю у сучасному перекладознавстві чітко аргументованої, вичерпної системи підходів до відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою, а також недостатньою впорядкованістю найбільш функціонально виправданих та семантико-стилістично адекватних способів перекладу окремих підкласів цих власних назв.

Мета дослідження полягає у визначенні основних чинників роботи перекладача, що працює над відтворенням англійською мовою

українських власних назв на позначення об'єктів і предметів матеріальної та духовної культури.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

– схарактеризувати принципи класифікації українських назв предметів матеріальної та духовної культури;

– виокремити чинники та способи перекладу українських ідеонімно-прагматонімних реалій;

– з'ясувати труднощі та проаналізувати особливості перекладу україномовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Об'єкт дослідження складають найменування предметів матеріальної та духовної культури, що відображають сучасну етно- і соціокультурну своєрідність українського менталітету і мови в аспекті перекладознавства.

Предмет дослідження становить лінгвістичний та екстралінгвістичний інструментарій відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Наукова вагомість дослідження полягає в тому, що до існуючого реєстру безеквівалентної лексики додано новий теоретичний і практичний матеріал ідеонімів і прагматонімів. При цьому теоретичний аспект полягає у визнанні того сьогодні ще дискусійного факту, що ідеоніми і прагматоніми — це складне лінгвокультурологічне явище, пов'язане з цілою низкою вагомих проблем, таких як умови збереження внутрішньої форми ідеонімів і прагматонімів, зміна їх змісту під впливом екстралінгвістичних чинників, специфічність функціонування цих одиниць тощо [1:2].

Практичний же аспект наукового значення цього дослідження зумовлено тим, що в ньому детально констатовано вираженість властивостей онімів в ідеонімах і прагматонімах та розроблено систему загальноприйнятих підстав для виділення головних способів перекладу ідеонімів і прагматонімів.

Під час опрацювання матеріалу дослідження було розмежовано перекладацький лінгвістичний інструментарій залежно від типів культурно-маркованих онімів, над якими працювали перекладачі. Знайдено багато спільного та відмінного у способах, застосованих до перекладу українських артіонімів, бібліонімів, гемеронімів, геортонімів, документонімів, хрононімів, порейонімів, фалеронімів, хрема-

тонімів англійською мовою та відзначено, що відмінності в їх перекладі виникають у зв'язку зі специфікою їх денотатів, а також метою, що поставлена перед перекладачем, та можливістю чи неможливістю знаходження влучних еквівалентів для відтворення вихідних власних назв [3:4].

Спільні риси при перекладі абсолютно полярних ідеонімів і прагматонімів можуть виникати, коли мова йде про менш професійне, дослівне перенесення назв з однієї мови до іншої чи, навпаки, при наявності специфічних умов перекладу, таких, як переклад стандартизованої номенклатури, вплив білінгвізму на створення назви, суб'єктивна оцінка матеріалу перекладачем, його недостатні або надлишкові фонові знання та інші екстралінгвістичні чинники [5].

Було виявлено, що перекладач, який працює з ідеонімно-прагматонімним матеріалом враховує у своїй роботі не лише трансформаційні особливості відтворення власних назв іноземною мовою, а й ті, що пов'язані з лінгвокультурною специфікою мови-донора і мови-реципієнта (*Святкова побілка, 2013. Інсталяція — White Celebration, 2013. Installation*). Наявним є приклад перекладу сучасного українського артіоніму, до складу якого входить традиційне національне поняття «побілка», що в англійській культурі розуміють як «біла фарба», «фарбування у білий колір» — *whitewashing*. У цьому випадку перекладач вдається до пошуку англійських відповідників і «перекручує» назву з метою бодай мінімального розуміння англійським відвідувачем вернісажу внутрішнього змісту, закладеного митцем, що створював інсталяцію. Доречніше було б перекласти цю назву, як *Festive Whitewashing* [6].

Враховання мовних, культурологічних і психологічних чинників повинне відбуватися однаковою мірою без ігнорування жодного з них для того, аби уникнути можливих «спотворень», «перекручувань» оригінального змісту онімів у мові перекладу, виникнення лакун чи надлишковості тощо [7:23].

Попередній перекладознавчий аналіз повинен застосовуватися фахівцем для оцінки змісту вихідного повідомлення, жанру і контексту, в яких воно міститься, мети, поставленої замовником, аудиторії, що сприйматиме інформацію стосовно перекладеного ідеоніму або прагматоніму. Навіть після застосування попереднього перекладацького аналізу існує певна ймовірність виникнення труднощів і похибок

у самому процесі перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою. Особливо, коли мова йде про опрацювання перекладачем великого обсягу ономастичного матеріалу, варто протягом усього процесу дотримуватися однієї стилістики та однакових принципів відтворення вихідної лексики (*Арка дружби народів — Friendship of Nations Arch / Kiev Arch of Friendship*). На перший погляд переклад ідеоніму видається більш-менш якісним. Однак, приголомшує те, що відтворення назви столиці України відбувається через транслітерування російськомовного варіанту *Киев* і взагалі не враховує, ба навіть нехтує традиціями, що склалися у сучасній українській культурі. У цьому випадку варто було б перекласти назву, як *Peoples' Friendship Arch* [8:88].

Також у роботі доведено, що окреслити конкретний лінгвістичний інструментарій для перекладу українських власних назв на позначення об'єктів і предметів матеріальної та духовної культури цілком можливо. Виведено класифікацію перекладацьких трансформацій, застосовну для відтворення ідеонімів і прагматонімів України засобами англійської мови у ситуаціях, коли перекладач працює над збереженням еквівалентності або досягненням адекватності перекладу. Було виокремлено спільні способи, притаманні перекладу як ідеонімної, так і прагматонімної лексики, незалежно від поставленої мети (*калькування, закономірний відповідник, комбінована реномінація*), та більш специфічні для окремих підкласів (наприклад, *транслітерування* в чистому вигляді притаманне гемеронімам і порейонімам, зрідка — артіонімам, бібліонімам, хремадонімам; *парафрастичного перекладу і морфолого-стилістичного та лексико-семантичного перечленування* зазвичай потребують артіоніми і бібліоніми, які відображають не лише менталітет народу в цілому, але й суто особисте світобачення митця) [9].

Формування українських ідеонімних і прагматонімних полів знає значного втручання білінгвізму на різних територіях держави. Найбільшою мірою існування саме російськомовних відповідників українській ідеонімній і прагматонімній лексиці, а також антропонімам, топонімам і апелювативам, що входять до їх складу, ускладнює процес або спотворює результат їх перекладу англійською мовою [1:47].

У дослідженні виокремлено як найчастотніші такі лексичні і комплексні лексико-граматичні способи перекладу, як генералізація, закономірні відповідники, калькування, конкретизація, парафрас-

тичний переклад, морфолого-стилістичне та лексико-семантичне перечленування, транслітерація, транскрипція, і запропоновано шляхи їх комбінування один з одним та з граматичними трансформаціями у перекладі для досягнення синтаксичної, семантико-стилістичної та прагматичної адекватності в перекладі, оптимальної інформативності та доцільності перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою [2:452].

Стосовно труднощів та особливостей перекладу українських власних назв на позначення культурних об'єктів і предметів, стало можливим стверджувати, що підбір різновидів перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності перекладу українських ідеонімів англійською мовою помітно відрізняється від вибірки, призначеної для досягнення тієї ж мети при відтворенні прагматонімів у такій само мовній парі. Це пов'язано з необхідністю враховувати різницю у сприйнятті реципієнтом інформації, що стосується абсолютно різних і, водночас, взаємозалежних культур — духовної та матеріальної. Адже, метою, яку ставить перед собою перекладач, може бути як передача прагматичного значення того чи іншого предмета культури, так і відтворення його внутрішнього духовного змісту. Звідси виникає рішення перекладача — відтворювати буквральність чи змістовність власної назви.

Таблиця 1.1

Кількісний аналіз використання перекладацьких трансформацій для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою (%)

Різновид перекладацької трансформації	Кількість використаних трансформацій при перекладі ідеонімів	Кількість використаних трансформацій при перекладі прагматонімів
Генералізація	1,0	0,5
Закономірні відповідники	24,0	13,0
Калькування	32,0	42,0
Конкретизація	1,0	0,5
Парафрастичний переклад	23,0	13,0
Морфолого-стилістичне та лексико-семантичне перечленування	7,0	4,0
Транскрипція/транслітерація	12,0	27,0

Проаналізовані трансформації варіюються як у кількісному, так і у якісному планах, коли перекладачем вже з'ясовано, що стоїть перед ним – ідеонім чи прагматонім (Див. Таблиця 1.1). Найуживанішими у перекладі українських ідеонімів англійською мовою є **калькування** — 32,0 % (бібл. «*Польові дослідження з українського сексу*» — «*Fieldwork in Ukrainian sex*»), **закономірні відповідники** — 24,0 % (георт. *День захисника вітчизни* — *Men's Day*) та **парафрастичний переклад** — 23,0 % (арт. мозаїка «*Оранта*» — «*Oranta*» (*the Virgin Orans*) *Mosaics*). Менш уживаними є **транскрипція/транслітерація** — 12,0 % (бібл. «*Майн кайф*» — «*Majn Kajf*») і **морфолого-стилістичне та лексико-семантичне перелювання** — 7,0 % (док. «*Рішення Земського собору про возз'єднання України з Росією*» — «*Decision of Zemskyy Sobor to accept Ukrainian lands under protection of Oleksiy Mykhailovych*»), також існують поодинокі випадки **генералізації** — 1,0 % (бібл. «*Народні оповідання*» — «*Tales of the Peoples*») та **конкретизації** — 1,0 % (бібл. «*Панські жарти*» — «*Nobleman's Jest*s»), що не так повно передають ідеологічну змістовність власної назви, як попередні трансформації, але зберігають первісну забарвленість назви.

Стосовно перекладу українських прагматонімів англійською мовою, картина вибору перекладацьких трансформацій докорінно відрізняється: під час перекладу пріоритетними є **калькування** — 42,0 % (фалер. *Медаль «За бездоганну службу»* — *Medal for Impeccable Service*) та **транскрипція/транслітерація** — 27,0 % (пор. *U-130 «Гетьман Сагайдачний»* — *U-130 Hetman Sahaydachniy*). Наступними за частотністю є **закономірні відповідники** — 13,0 % (хрем. *Одеський художній музей* — *Odessa Fine Arts Museum*) та **парафрастичний переклад** — 13,0 % (фалер. *Почесне звання «Заслужений діяч мистецтв»* — *Honored Artist of Ukraine*); виявлені також поодинокі приклади **морфолого-стилістичного та лексико-семантичного перелювання** — 4,0 % (хрем. *Стадіон «Динамо» імені Валерія Лобановського* — *Dynamo Stadium*), **генералізації** — 0,5 % (фалер. *Медаль «Захиснику Вітчизни»* — *Medal for Defender of Country*) та **конкретизації** — 0,5 % (*Святогірський монастир* — *Sviatohirskyy Convent*).

Висновки. Відповідно до завдань дослідження було схарактеризовано принципи класифікації українських назв предметів матеріальної та духовної культури за денотатами, за етимологічним походженням та за перекладацькими трансформаціями; виокремлено мовні, куль-

турологічні і психологічні чинники та найефективніші способи їх перекладу (до них відносяться пошук закономірних відповідників, парафрастичний переклад та застосування комбінованої реномінації); з'ясовано труднощі («неперекладність» і «спотворення» перекладу, вплив суб'єктивного бачення реальності перекладача на якість перекладу, білінгвальна інтерференція у процесі перекладу та проаналізовано особливості перекладу україномовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою щодо відтворення внутрішнього духовного змісту назви, прагматичного значення оніму, національної культурно-маркованої приналежності назви та простежено як традиційний, так і необґрунтований вплив українсько-російського білінгвізму на формування українського ідеонімного та прагматонімного полів.

Наразі вивчення особливостей та чинників якісного перекладу українських власних назв на позначення об'єктів і предметів духовної та матеріальної культури англійською мовою має істотні **перспективи подальших досліджень** фахівців з перекладу в таких аспектах перекладознавства, як розробка теоретичних засад для опису відношень еквівалентності/адекватності, пов'язаних із ономастичною лексикою; зіставлення двох мов з метою вироблення потенційних одиниць еквівалентності; опис окремих труднощів перекладу, пов'язаних із проблемними мовними явищами.

Література

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 216 с.
2. Кияк Т. Р. Перекладознавство : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. — К. : Київський ун-т, 2009. — 544 с.
3. Лучик В. В. Про нові напрями української ономастики / Василь Лучик // Філологічні дослідження : зб. наук. пр. з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, доктора філолог. наук, проф. Юрія Олександровича Карпенка / МОН України, ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2009. — С. 144–146.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного [Текст] / А. В. Суперанская. — М. : Наука, 1973. — 367с.
5. Пелипенко О. А. Проблеми передачі власних назв при перекладі з української мови [Електронний ресурс] / О. А. Пелипенко // Підвищення

- конкурентоспроможності перекладацьких послуг : матеріали Всеукраїнського щорічного науково-практичного семінару з питань практики перекладу та підвищення конкурентоспроможності перекладацьких послуг, 4 червня 2005 року. — Київ : ВГО «Асоціація перекладачів України», 2005. — 4 с. — Режим доступу до статті : <http://www.uta.org.ua/data/loads/Pelypenko.pdf>
6. Пеліна О. В. Поняття «реалія» в перекладознавчому аналізі (на матеріалі перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою) / О. В. Пеліна // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. — Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. — № 16. — С. 181–186.
 7. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. — М. : ЭТС, 2000. — 192 с.
 8. Королева Т. М. Оценка качества перевода художественного текста / Т. М. Королева, Я. Логвина, Таркан Тектен // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. — Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. — № 17. — С. 87–93.
 9. Пеліна О. В. Адекватність перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою з використанням лінгвістичних, культурних і фонових знань перекладача / О. В. Пеліна // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. — Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. — № 18. — С. 118–125.

Пелина Е. В.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ КАЧЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА УКРАИНСКОЙ ИДЕОНИМНО-ПРАГМАТОНИМНОЙ ЛЕКСИКИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящена изучению особых факторов передачи украинских имен собственных, обозначающих объекты и предметы духовной и материальной культуры, при переводе на английский язык. Описаны трудности, возникающие при переводе данных разрядов онимной лексики современного украинского языка, в контексте англоязычной лингвокультурной коммуникации. Произведен анализ вариативности и частотности использования различных переводческих способов передачи украинских артионимов, библионимов, документонимов, гемеронимов, геортонимов, порейонимов, фалеронимов, хремадонимов и хрононимов.

Ключевые слова: факторы перевода, способы перевода, идеоним, прагматоним.

Pielina O. V.

MAJOR FACTORS OF QUALITATIVE TRANSLATION OF UKRAINIAN IDEONYMS AND PRAGMATONYMS INTO ENGLISH

The article deals with studying special factors of rendering Ukrainian proper names denoting objects of spiritual and material culture into English. The work describes difficulties in translation of these types of onomastic units of modern Ukrainian in the context of English linguocultural communication. The analysis of variety and frequency of different ways of translation when rendering Ukrainian artionyms, biblionyms, documentonyms, hemeronyms, heortonyms, poreyonyms, phaleronyms, chrematonyms and chrononyms in English is presented.

Key words: translation factors, ways of translation, ideonym, pragmatonym.